

האסון בהר מירון – נדרש שינוי מבני עמוק במערכת הישראלית

מאיר אלרן

האסון בהר מירון הינו עדות מטלטלת למשבר המערכתי והנמשך בו מצויה מדינת ישראל, המתבטא במשילות פגומה, המבוססת על היעדר נורמות חוקיות מספיקות, כאלה האמורות לשמש כמסגרת כללית, שוויונית ומחייבת, להתנהלות המדינה, הציבור והפרטים. על מנת להפוך את האסון המר והמיותר להזדמנות, יש לאתר באופן מקצועי ובלתי תלוי את גורמי העומק המערכתיים, החברתיים והפוליטיים, שיצרו את הנסיבות שעמדו ביסודו, כמו גם מאחורי הניהול הפגום של משבר הקורונה המשולב. זאת, על מנת לתקן אותם מהשורש, באמצעות שינוי מבני רב ממדי שיאפשר התמודדות מוצלחת עם אירועי אסון ושביר אזוריים וביטחוניים.

האסון בהר מירון, שבו מצאו את מותם 45 קורבנות שווא, הינו עדות נוספת למשבר המערכתי הנמשך בו מצויה מדינת ישראל. הליקוי המערכתי בא לידי ביטוי בעיקר במשילות פגומה ובהיעדר נורמות חוקיות מספיקות, שישמשו מסגרת כללית, שוויונית ומחייבת, להתנהלות המדינה, הציבור והפרטים. בחינת האסון, הנדרשת לצורך הפקת לקחים מערכתיים ויישומם, אסור לה להסתפק בהיבטים פרטניים, החשובים לכשעצמם, אלא עליה להיעשות בראייה לאומית כוללת. אחרת, במקרה הטוב, התיקונים, אם יהיו כאלה, יהיו נקודתיים והכשל המערכתי יישאר על כנו, ממתין לאסון הבא.

מן הראוי להתייחס לאירוע רב נפגעים זה כאסון המוני. ניהול אסונות המוניים הינו דיסציפלינה מקצועית מובהקת, המתבססת על ניסיון בינלאומי עשיר ועל מחקר אקדמי מדוקדק. למעשה קיימת הסכמה גורפת על כמה עקרונות לעניין זה, כמו: הצורך בהיערכות מקדימה מדוקדקת, מדינתית ומקומית, על פי תרחישים רלוונטיים והמאפיינים הייחודיים של המדינה הנדונה; הצורך בבהירות של הטלת האחריות לניהול האסונות לאורך המדרג השלטוני ועמה הסמכויות הנדרשות למימוש האחריות; הצורך בחקיקה מפורטת ומחייבת בעניין זה; הצורך בריכוז מאמץ בהתאוששות מקיפה ורב ממדית מהאסון; וכן – הצורך לבחון את המכלול בראייה אינטגרטיבית של כלל הסיכונים (All Hazard Approach).

הבעיה בישראל, למודת הניסיון מהפרעות ביטחוניות על העורף האזרחי, היא שעקרונות אלה, המקובלים על הממסד הישראלי ברמה התיאורטית וההצהרתית, אינם מיושמים הלכה למעשה באופן מספק. כך ראינו בשנה האחרונה, עת הניהול הממשלתי של משבר הקורונה המשולב היה פגום ותרם את חלקו להיקף הקורבנות הגדול (735 מתים למיליון נפש, מקום 155 מתוך 219 מדינות), למרות ההצלחה של מבצע החיסונים. ליקוי משילולי עמוק זה מתבטא בתחומים רבים, המתכתבים עם תפיסת "כל הסיכונים", הטוענת להיערכות נכונה לאסונות המוניים לא על פי מקורם וטבעם (אסונות מהטבע למיניהם או אסונות מידי אדם למיניהם, שהם בדרך כלל בגדר לא צפוי), אלא על פי המאפיינים המוכרים של הזירה והמערכת המתמודדת עמם. מדובר בציווי מנחה להתרכז בבנייה מתמשכת של היערכות מקדימה לאסונות אפשריים על פי מאפייני הפגיעות

של החברה ורכיביה השונים ושל המנגנונים האמורים למנוע, לצמצם ולטפל באסון העתידי ובשיקום אחריו. אם כל זה לא נעשה כראוי, משמעות הדבר הינה שיש צורך לא רק בתיקון עיוותים מקומיים, אלא בבנייה מחדש של כלל המערכות האמורות לטפל באסונות המוניים ונזקיהם.

תיקון מערכתי כזה בישראל אמור להתבסס על שני מישורים מקבילים, הקשורים זה בזה:

במישור הסוציו - פוליטי: המרקם ההטרוגני של החברה הישראלית מוכר היטב. מכאן צומחת בישראל תופעה מתרחבת של "מובלעות" חברתיות שונות, כמו הציבור החרדי והערבי לקבוצותיו, המודרות ומנוכרות מהקבוצות האחרות, מהמדינה וממוסדותיה. דפוסי התנהלותן ידועים, כולל נטיות של חלקן לא לקבל תמיד את מרות המדינה, להתייחס אליה ואל נציגיה ובמיוחד אל גורמי האכיפה בלעומתיות מופגנת ולפעול על פי ציוויים סקטוריאליים. עיקר נאמנותן לקבוצתן ולהנהגתן וכך הן בוחרות מתי ואיפה לקבל את מרות החוק ופסיקות מנגנוני המשפט והאכיפה. זה נכון בשגרה וזה נכון ובעייתי במיוחד באירועי אסון.

תופעות אלה מאתגרות לא רק את הציבורים האחרים, אלא בעיקר את הכלל, את המדינה ואת מוסדותיה, גם כשאלה חפצים לנהוג בשוויון מול כל האוכלוסייה. הבעיה מחמירה כאשר לקבוצות כאלה יש נציגות פוליטית סקטוריאלית, הרוכשת עמדות כוח מקומיות ומדינתיות, בנתונים של משטר קואליציוני ובמיוחד בעת משבר פוליטי נמשך, המעצים את משבר הסולידריות והאמון. במקרים רבים, מבנה פוליטי כזה מנוצל להאדרת הייחודיות של ה"מובלעות" על פי צורכיהן הסקטוריאליים. תמונה מורכבת זו, הנעשית סבוכה יותר ויותר, מייצרת אתגר ניכר למשילות הישראלית.

במישור הממלכתי: האתגר המשילותי בישראל וסיבותיו מהווה מכשלה עיקרית נוספת לעניין הניהול הסביר המתבקש של אסונות המוניים, שהינו מאתגר מלכתחילה. ביטוי הישיר של חסם זה הינו בפוליטיזציה של קבלת ההחלטות, גם ברמת העל וגם בנושאים פרטניים. הזיקה הקיימת בין תופעת ה"מובלעות" החברתיות לבין הפוליטיזציה ברבדי הממשל השונים יוצרת קושי ניכר לנהל את השגרה ובמיוחד את תחום האסונות ההמוניים בצורה קוהרנטית, שוויונית ויעילה.

לכך מצטרפת מודעות ממשלית נמוכה לתחום האסונות ההמוניים. הדבר מוצא ביטוי גם בתחום האזרחי, אך לא פחות מכך בתחום הביטחוני. בסך הכול, ישראל לא חוותה מספר גדול של אסונות המוניים אזרחיים עם נפגעים רבים. ניתן היה לצפות שעקב ההפרעות הביטחוניות בתווך האזרחי (למשל בתקופת האנתיפאדה השנייה, או מול איומי הרקטות והטילים מצד חיזבאללה וחמאס), ישראל תהיה ערוכה היטב, בכל שטחה הפגיע, להתמודדות מוצלחת עם האיום על החזית האזרחית. ולא כך. על אף שקיים מודל מוצלח ב"עוטף עזה", הוא אינו מועתק לאזורים פגיעים אחרים, למרות החלטות ממשלה קודמות, שלא בוצעו (למשל בעניין מיגון יישובי הצפון).

מודעות נמוכה ועניין מופחת בעיסוק מערכתי בתחום ניהול האסונות ההמוניים מתבטאים גם בתחום החקיקה, האמורה להגדיר ולקבוע את המעגלים הקריטיים של האחריות והסמכות. זה שנים נמנעת הממשלה והכנסת מחקיקת חוק בעניין הסדרת הניהול של מקרי חירום (ביטחוניים או אזרחיים). זאת, בעיקר משום הרצון שלא ייקבע במפורש ובחוק מראש מי הם הגורמים האחראים לניהול הכולל של אירועים כאלה ומה סמכויות האכיפה הרחביות והאורכיות שיהיו

להם. בהיעדר חקיקה כזו ניכר הטשטוש בתהליכי קבלת ההחלטות מהדרג המדיני הבכיר ועד לרמות המקומיות, כפי שניכר מהאסון האחרון.

היעדר חקיקה והסדרה מביאים לידי ביטוי ומעצימים את מקומה של תרבות ה"סמוך", ה"יהיה בסדר" ו"בעזרת השם". כל אלה משקפים את האדרת יכולות האלתור שישראל כה גאה בהן, ומצמצמים את מקומם של התכנון המקצועי, הארגון המהודק ברמות הממשלה והשלטון המקומי, הבקרה והפיקוח. גם אם כבודו של האלתור הנקודתי במקומו, אין מנוס מלאזנו על ידי מקצוענות ואכיפה.

סיכום והמלצות

נוסף על הצורך לבדוק באופן מקצועי ואובייקטיבי את הסיבות שגרמו לאסון בהר מירון, חשוב בהסתכלות קדימה לראות בכל אסון מקור להזדמנות ולשינוי. תיקון ליקויים נקודתיים, תוך למידה מפורטת של מה שארע בהר מירון, עם כל חשיבותם, לא יספיקו על מנת שאסונות נוספים כאלה ודומיהם לא יישנו. נדרש שינוי מבני עמוק הן בחברה והן בממשל הישראלי ובממשק ביניהם, גם על בסיס לקחי האסון בהר מירון וגם על בסיס לקחי משבר הקורונה המשולב. קווי הדמיון ביניהם חושפים את ליקוייה של השיטה הקיימת ומחייבים חשיבה מחדש, תכנון ארוך טווח וקבלת החלטות ברמה המערכתית, על בסיס **הבנה והכרה בצורך בשינוי מבני עמוק**. פתרונות מקומיים אולי ישפרו גזרות מקומיות, בהתייחס למה שארע עכשיו. אולם לא יהיה בהם כדי להצמיח מערכת מעודכנת, מקצועית, מתכננת, מבוססת חקיקה, מידע ותקציבים, אשר תייצר משוואה חדשה ביחסים שבין החברה הישראלית ההטרוגנית והמשוסעת לבין השלטון ורכיביו.